

Ord l'istoria della pleiv de Medel

Autor(en): **Medell, Ursus de**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **44 (1958)**

PDF erstellt am: **25.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-882361>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Ord l' historia della pleiv de Medel

da Ursus de Medell

1. Davart la fundaziun della Pleiv de Medel¹

(Purgameina sigilada (text latin) 1456, 1500, 1506)²

La val Medel era da vegl ina filiala della pleiv (farria) de s. Gions a Mustér, dalla quala ella ei vegnida separada 1456 ils 8 d'avrel. Pia avon ual 500 onns. En la purgameina secloma ei verbalmein: «Es hatte zwar schon 1338 einen Kirchherrn, welcher wie diejenigen der Mutterkirche, mit seinen Untertanen in

---

¹ *Remarca della redacziun:* Sche nus publichein cheu pils lecturs digl Ischi il prus studi historic da «Ursus de Medell», lein nus tuttavia buca emblidar de far menziun de quels che han scrutau e luvrau al medem thema gia avon nies collaboratur e che han veramein prestau lavur da vaglia. Aschia per ex. Sur G. Batt. S i a l m, actualmein caplon a Sumvitg, cun sia gronda, rehamein illustrada e zun meriteivla lavur: «Sanctuaris a Medel», comparida el «Glogn» 5avla annada (1931), ina prestaziun renconuschida grondamein dagl enconuschent historicher d'art dr. Erwin Poeschel. — Ultra de quei emprem studi davart quei thema ein aunc las suandontas contribuziuns comparidas: 1) Die Pfarrkirche St. Martin zu Platta im Medelsertal (Graubünden) I. Einleitung, von Walther S u l s e r II. Abgedeckte Gemälde der Renaissance, Spätgotik und Romanik, von Othmar S t e i n m a n n III. Die Inschrift der romanischen Stifterfigur, von P. Iso M ü l l e r. — Quellas treis lavurs fundamentalas davart l' historia ed igl art della baselgia parochiala de Platta/Medel, ein comparidas en «Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, Bd. 16, Heft 4, 1956. — Per part ha nies autur «Ursus de Medell» consultau quellas scrutaziuns. Supplementaus ei il capetel «Catalog medilensis de plevons de Platta». Era davart quei thema steva gia ina lavur avon maun: «Dr. J. J. S i m o n e t, Die Weltgeistlichen Graubündens». Enzatgei niev e zun interessant per nos lecturs schai oravontut ella descripziun — cun illustraziuns — dils maletgs d'art, anflai vid ils mirs sut la ligiadura a caschun della novissima restauraziun della baselgia parochiala de Platta/Medel. — Igl emprest dellas clischas de quels engraziein nus alla direcziun dil «M u s e u m n a z i o n a l» a Turitg. —

² Original egl archiv parochial a Platta/Medel.

einem Schiedsgericht beigelegten Streite über 'Sülber, Zehnten und Seelgeräte erscheint wurde'.

Quest datum ei zun impurtonts, essend ch'el croda ual els decennis dil secul che las minas medelinas vegnevan explotadas e che las cambriolas consequentas, cul mazzament digl Avat Giachen de Buchhorn, han giu liug sin territori medelin (alla Punt Urlengia (Puttningerbruck).

La separaiun suonda 120 onns pli tard. Gia igl onn 1456 era la val Medel fetg populada — «ad modum populosa» — di il document. La filiala de s. Martin, ch'era alontanada ina millia tudestga dalla baselgia parochiala ed ils habitonts muort relaziuns de grondas nevadas temps d'unviern e la primavera, arrivond la terrenada muort inundaziuns dil Rein, savens impedi de comparer ed assister al survetsch divin ella farria (pleiv), sco era de retscheiver ils sogns Sacraments. Pér d'anvons capitav'ei ch'ins astgava buca passar las punts ed aschia murevan affons senza il s. Batten e carschi grev malsauns murevan senza puder vegnir provedi cul sogn viatic e culs perduns dils moribunds.

Talas e semegliontas raschuns han commuentau il plevon de Mustér sez, numnadamein rev. Sur Gion Puttinger (v. Pontaningen?), d'instanziar tier Sia Sontgadad per la separaziun. Sin sia petiziun ha lu Papa Calistus III cun in «brevet» dils 8 d'avrel 1456, incumbensau Sia Grazia Mons. Avat Joannes della claustra de Mustér, d'intercurir las raschuns, e lu autorisau el de separar la filiala de sogn Martin dalla baselgia materna a Mustér, ed elevau ella ad ina baselgia parochiala e dau ad ella in agen plevon. Sut ils 20 de settember 1456 ei quei lu daventau el convent della venerabla claustra de Mustér entras Avat Joannes sco Collator ed Ordinarius loci.

L'effectiva e cumpleina separaziun ei daventada pér 1500 ils 28 de fen. entras Monsignor Uestg de Cuera, Henricus VI., barun de Höwen.

Questa sligiazion ha per consequenza ventilau ina secunda damonda. Ei l'existentia baselgia a Platta sufficienta per porscher plaz a tuts parochians della nova pleiv? — Tgei dimensiun ch'ella haveva, san ins oz buca pli eruir. Ton ei segir, e quei ei sere-sultau ord fundaments anflai, che lezza haveva ina direciun miezdi e mesanotg ed occupava ina gronda part dil hodiern santeri e tunscheva viaden en la nav della baselgia hodierna, tochen tier il corridor amiez baselgia. L'entrada en baselgia se-

sanflava da vart encunter sera, dal plaz cadruvi anora ed igl existent clutgèr flancava ella dretg. (Pareglia «Maidallion» al fons dil fresco digl arviul dil chor.) Igl ei de supponer che siu stil era schuber romans e la vart orientala ornada cun interesantas picturas discuvretgas a caschun della renovaziun della hodierna baselgia parochiala 1953.

Excavaziuns fatgas tier la renovaziun, laian supponer, ch'el liug, nua che la parochiala stat oz, fuva avon pli ch'in tozzel tschentaners in edifeci massiv appartenent ensemen cun la tuor-clutgèr de mo mesa altezia e silsunter alzada en fuorma antica romana, oz conservada e bein restaurada, formava ina guardia, semeglionta all'arma de spada da sia vart dretga. Con ditg quels dus edifecis: nav-baselgia e clutgèr ein stai sepostai a quella maniera, ei aunc oz buca reussiu de sclarir, — scadin cass tschentaners neu.

La realisaziun de baghegiar ina nova baselgia croda egl interval della fin dil quindischavel, respectiv all'entschatta dil sedischavel tschentaner 1500—1506. In'otra repartiziun dil plaz-baselgia ei stada urgenta ed a quella caschun ei la resviulta digl edifeci per la rotaziun d'in anghel dretg (de 90°) daventada. La baselgia nova vegn tschentada frontal alla cuorsa della lavina dil Sfrac. En ina profunditad de passa 2 m ei vegniu discuvretg miraglia d'immensa grossezia. Sur quella, sesurvend da tala per fundament, ei vegniu alla glisch outra miraglia stond 10—15 cm anavos dil fundament primar. La construcziun de questa miraglia ch'ei buca pli che 30—40 cm aulta ei fatga aschi massiv, sco ins catta soli tier edifecis creai per negina fin e malura.

La secunda baselgia mirava, sco la hodierna viers damaun, postada seniester dalla tuor. Ina midada vegn era dau al stil, bandunond la fuorma basilica romana cun pintgas fenestras ed artg rodund, ein quellas vegnidas remplazzadas tras fetg aultas cun artg gizzau. Ins ei ius dal stil roman al stil «gotic», sco duas fenestras discuvretgas el mir existent muossan. Ina sper la curnisch ni encarna digl altar de s. Antoni e l'outra en la tumba ni cuvel, scarpond la veglia miraglia davos igl altar dil s. Cor de Jesus, a pèr cun il clutgèr seniester alla porta clutgèr-veglia, pli tard mirada en.

Il stil gotic sefa per part aunc veseivels tiels frescos discuvretgs sut la monumentana ligiadura pitgada naven a caschun della renovaziun. La baselgia secunda u gotica, miserava el

vit della nav 8,35 m lada e 10,90 m liunga. Il chor-baselgia ei el medem liug dil hodiern, mo ei eventualmein staus pli pigns ch'igl existent e formescha ina apsis de mesa-glina. Soli il chor dell' entira baselgia hodierna ha aunc in massiv arviul de crap. Schebein la baselgia gotica haveva era in arviul de crap ni in plan-tschiu plat, ei ina hipotesa nunsligiabla, forse alla fuorma dell' existenta caplutta ad Acla. (?)

La nav fuva tenor calculaziuns che sebaseschan sin la veglia platta digl altar «dil Cor de Jesus» (pli da vegl altar de s. Gion Battista), sco las reliquias demuossan, silsuenter altar de Nos-sadunna dellas Dolurs, per 1^{1/2} bratsch, — ca 80-90 cm — pli profunda agl altar lateral, nivel al corridor-baselgia.

Pli interessanta ei in'otra scoperta. Petgond naven la ligia-dura e penetrond viaden els mirs della vart dil sid, per installar igl indrez dell'illuminaziun electrica, ei vegniu discuvretg fastitgs de frescos. Restau ei 1744 dalla miraglia veglia della baselgia gotica mo inton dil mir da vart encunter miezdi, lu quel dil chor da vart dil clutgèr ligiaus ed unius ensemen cun quel. — Minuziusa lavur davart dil sorprendider e da ses luvrers, han discuvretg in fresco en la dimensiun d'in meter e miez ault per 2 m lads; gest denter duas finiastras en. Il rumper ora ina fenestra nova 1744 ha sminuiu el e privau, sco vegn supponiu entginas figuras dil fresco artistic. In pareri a prima vista ha schau supponer, ed igl ei silsuenter effectivamein seresultau, ch'il fresco representa «l'adoraziun dils treis retgs», ina manifesta-zion della fiasta de Buania, sin viadi da Gerusalem a Bethlehem.

Ina restauraziun dil fresco han ils umens della scienza buca saviu sedecider de far, per buca disturbar il character artistic dil restont. Tgei ei oz aunc veseivel? Il sabi ner en cumplein ornat, representant dell'Africa. Lu conturas umbrivaunas de duas autras fatschas, mo per certs muments dil di veseivlas, sco la glisch dil sulegl penetrescha suenter miezdi en baselgia, ina indi-cond ina urdadira europeica, l'otra tipic asiatica. Frontal davontier parts dil tgierp de dus cavals, in alv ed in tgietschen, accumpignai d'in tgaun. Tut motivs culturals digl artist, sebasond sin sontga scartira e tradiziun.

Igl artg gotic dil chor, viers la nav, ei medemamein deco-raus da desegns e frescos, tals ord duas periodas sco vegn supponiu, ina pli veglia, l'otra onz tardiva alla fin dil stil gotic. Schebein la veglia va anavos sin restonzas della baselgia pri-

mitiva, selai buca eruir cun segirtad. — Tgei ei vegniu discuvretg cheu? Sur la platta digl altar vegl secattan treis figuras a pèr, dallas qualas quella enamiez era per la letga pli gronda e puspei nunperfetga e demolida. Ellas representan: seniester igl apiestel s. Giachen, amiez il marter s. Bistgaun e dretg s. Roc cun in aunghel, ch'unscha en e medeghescha la plaga de sia queissa.

Pli ad ault ha la tumba sfundrada el mir, per tschentar lien ina statuetta, disfatg il tgau a s. Bistgaun e forse spogliau il fresco d'ulteriuras figuras pli pintgas.

Sur talas figuras ei, en la siara digl artg gotic, igl aunghel della posauna dil giuvenessendi aunc bein conservaus. Entuorn quel ein diemberun de medaillons en fuorma da rudi che representan figuras fantasticas, sco ellas ein descretas en la palentada de s. Gion (Apocalypse). — Dretg digl aunghel della posauna en ina parcella tut dapersei, ei ina figura senza tgau en ornat de sacerdot, tenend in calisch en siu maun dretg (s. Flurin?). Il calisch ha la fuorma diltuttafatg romana e lai perquei supponer, ch'il fresco seigi fetg vegls e dateschi forse dalla baselgia primitiva enneu. Schebein ei sesanfluss dretg da quella figura aunc ulteriuras selai buca eruir, essend baselgia e clutgèr vegni uni en quest liug in cun l'auter. Sur il tgau dil sacerdot ei l'annexa: «Burcardus Decan» tenend en siu maun seniester in pindèl cun ina inscripziun, la quala ei vegnida diszefrada e commentada da nies uerbel scrutatur historic rev. P. Dr. Iso Müller, della venerabla claustra de Mustér, en la scartira scientifica: «Perscrutaziun della historia ecclesiastica e digl art sacral» sut il tetel: La baselgia restaurada / parochiala de Platta: comparius il matg 1957.

Aschilunsch quei ch'apparteneva las duas empremas baselgias parochialas de Medel. Returneien anavos tier factums historics.

Tgi po bein esser staus igl artist dils frescos cheu sura descrets? Tuts ils scrutaturs ein cheu units ed attribueschan quelas ovras artisticas al pictur locarnes: Antonius (De) Tredatte, schebein ch'igl ei d'anflar vidlunder zun neginas indicaziuns de siu num, ni en ni ord baselgia. Paregliaziuns de quels frescos cun in auter existent a Curaglia vid la veglia casa de Mistral: Giovani di Cruvaglia / Hans v. Medels, sco la historia grischuna

è tessinesa numna el, ein la clav pigl eruir l'ovra digl artist. Leu stat sia cumpleina suttascripziun cull'annada 1510 (M. ccccc x).

Quals umens pon bein esser stai ils iniziants e fauturs della baselgia gotica e da ses renconuschi frescos? Ins astga quintar senza far entiert ad enzatgi: Mistral Hans v. Medel ed il plevon da lezzas uras, Sur Andriu Schmid de Belfort, conventual della claustra de Mustér! Bein ch'il decuors della veta de quei spiritual ei buca staus senza umbrivas, sch'ei factums historics buca de tener zuppentai vi ed ei succeda cheu in toc cronica medelina.

1. La baselgia parochiala de Platta

La baselgia parochiala de s. Martin a Platta ei baghegiada entuorn 1500. All' entschatta era ella pli pintga che la hodierna ed haveva enstagl tschun mo treis altars. Consecrada eis ella vegnida 1506, ils 25 d' october, ensemblamein cun il santeri, da Pader Stephan, vicari general — «in Pontificabilios» da Uestg Paul Ziegler de Ziegelberg, Barun de Baer (Baar?).

Igl emprem documentau plevon de quella epoca ei stau il sura numnau Sur Andriu Schmid de Belfort. (Pli tard sut il num humanistic Andreas Fabricius de Belfort).

Ei seigi lubiu de dar ina survista sur dil far ed operar de quei pastur dellas olmas en la pleiv medelina. Nus fagein cheu diever dallas scrutaziuns historicas de sgr. prof. dr. Alexander Pfister de Basilea, (in ver romontsch oriunds da Schlans), publicadas en las Annalas.

1502 vegn el elegius ed installaus plevon a Platta, nua ch' el ha pastorau 23 onns. 1506 ei la baselgia vegnida consecrada e silsuentor ornada cun ils frescos, discuvretgs a caschun della renovaziun de 1954. Ins vesa orda quei, tgei premura ch'el haveva d' embellir la casa de Diu. Ei fuva in temps, nua che mo paucs savevan leger e scriver ed ins possedeva mo singuls cudischs d' oraziuns screts a maun e perquei fuva siu intent staus d' illustrar la liturgia, sontga scartira e tradiziun entras ils bein reussi frescos tschentai entuorn il misteri dell' incarnaziun, della naschientscha ed adoraziun dil Messias, Salvader e Spindrader, scols maletgs demuossan.

Pader Andriu Schmid ei naschius circa igl onn 1480 a Belfort Brinzeuls sper Lantsch. Sia mumma era oriunda da Tavau. Ses studis veva el fatg a Paris, el temps dil humanissem. El entra en claustra de Mustér e daventa pader. Cun 22 onns pastorescha el Medel. Duront sia dimora ordeifer la claustra simpatisescha el pli e pli intensiv cun las novissimas ideas tendenzias dil humanissem e della nova reforma religiosa — temps della Reformaziun. 1525 banduna el Medel, retuorna per cuort temps en claustra e banduna quella gia igl onn sissu. 1526 ha el assistiu alla disputaziun de Glion, il schaner. Era all'Abbazia de Mustér ha el dau pietigot, essend che las novas ideas havevan era spluntau vid las portas claustralas.

1527 anflein nus Andreas Fabricius, buca sco pader, mobein sco predicant a Tavau, el liug nativ de sia mumma. 1537 vegn el clamaus cun siu conpredicant Pieder Brun de Glion, essend omisdus versai el romontsch, tier la dieta e disputaziun a Suosch encunter il menader e defensur della cardientscha veglia, en la Giadina, igl erudit ed eloquent plevon de Zuoz: Pieder Bard Petronius, vulgo Bursella, in spiritual d'exempel ed autoritad, che plidava in perfetg latin en sia disputaziun sur della sontga tscheina e dominava ultra dil romontsch engiadinais, il tudestg sco aunc ulteriurs lungatgs classics e fuva zun tumius sco debattant.

1549 pren igl anteriur plevon medelin era part della disputaziun de Clavena en Valtellina. Quei ein factums ch' el fuva in um de gronda scienza. El ei morts a Tavau 1552 en ina vegliadetgna de passa 70 onns.

Ina reflexiun de quels factums muossa, con demaneivel nus de Medel essan stai al moviment de quels temps embrugliai, de buca piarder la cardientscha de nos perdavons.

Duatschien curont' onns ha la baselgia gotica bastau per la pleiv medelina. Il sanctuari ha el decuors de quels dus seculs aunc obteniu ulteriuras decoraziuns ord mauns d' auters artists. Ins suppona, e quei buca senza raschun, ch' era il pictur ambulont e scolast Hans Arduser hagi mussau siu art picturesc vid entgins maletgs restai anavos dal 1744 tier l' ingrondaziun dell' existenta baselgia.

Igl aunghel della posauna documentescha siu stil, fuorma e colorit. Segir derivan ils ulteriurs frescos discuvretgs si en la culminaziun digl artg, che sparta nav e chor, da siu pennellin.

Ils maletgs frontals alla fatscha dil pievel representavan en romadura de medaillon la Tutpussonza dil Sogn Bab, tenend il mund en ses mauns, circumdaus d' in nundumbreivel chor de spérts celestials. Sut a quels il «metronom dil temps», la significaziun dell'ura che noda mintga minuta senza retard. Gest en laforsch digl artg, mintgina separada, sepresentan duas figuras en la cugnada seserronta de quel. Da vart dretga la beada Purschala Maria, vieifer da vart seniastra igl arzaunghel Gabriel. Deplorablamein eran las conturas della figura de Nossadunna aschi sblihidias e nunprecisas ch' ina restauraziun ha buca saviu vegnir pli en damonda. Consequentamein ei era la figura digl aunghel Gabriel, sco era il «Medaillon» dil Tutpussent svani e restai ein mo pli ils frescos de quater aunghels, che portan il salid alla Regina e Mumma celestiala. Igl entir aspect della part superiura digl artg, ussa buca pli veseivla fuva ina destilerta representaziun dil Misteri dell' Annunziaziun ed Incarnaziun dil Vierv Divin.

Ils treis altars della secunda baselgia fuvan medemamein gotics ed han anflau igl onn 1744 la via giu da porta baselgia ora. Perdetga dat igl altar oz existent en la caplutta ad Acla, lu tal della caplutta de sogn Bistgaun a Mutschnengia. Avon in miez tschentaner medemamein quel della caplutta de sogn Gions, ina pèdra d' ina custeivladad artistica, ch' ornescha oreifer il sanctuari gotic a V i g n o g n, sco altar principal. Ils vegls altars gotics en fuorma de scaffa serrabla, cun figuras plitost plattas che rodundas stond sin peas, sin fundèra pusala, dattan aunc oz in aspect predilect a scadin egl critic. Quels altars en uniu culs frescos, devan da lezzas uras ina tut atgna temprà als sanctuaris, impulsavan veta e meditaziun interna, tonpli che biars dils fideivels fuvan nunhabels de leger ed ils cudischs d'oraziuns zun rars e scarts.

Savanzond la renaissance cun siu stil tipic baroc, ha quel a caschun de novas reconstrucziuns ed erecziuns de sanctuaris spluntau cun maun ferm e detschart vid il vegl stil gotic dil temps medieval tardiv. Era quei vent ha sefatg valer a Platta. Muncond il spazi en baselgia per che l' entira vallada sappi separticipar dil survetsch divin della dumengia, vegn la damonda d'ina ingrondaziun de quela acuta. Entuorn la mesadad dil scho-
tgavel tschentaner dominava la schlateina «De Capeder» vischnaunca e pleiv. Capeders dominavan ils fatgs politics sco

stathalter (dignitad de president de vischnaunca) e deputai alla dieta della «Ligia grischa», nua che vegneva sin l'entira lingia era ordeifer la Ligia grischa, debattiu la damonda della dieschma claustrala sco parochiala. Capeders dominavan ils fatgs ecclesiastics en ed ord vischnaunca sut la bitgetta de Sur vicari farronensis Joanes de Capeder, staus 23 onns en quei uffeci.

1744 ei sut il rev. Sur vicari Gion Capeder, plevon, la baselgia vegnida engrondida e renovada, relatescha verbalmein la cronica ed ils 11 de settember «consecrada d'uestg Joseph Benedetg, Barun de Rost.»

Dapi igl onn 1745 exista era in rodel complet de tut ils spirituals che han pastorau a Medel entochen sil di ded oz. Jls spirituals de pli davon, naven d' Andriu Schmid entochen 1745 ein vegni erui e tschentai ensemen dal rev. Sur plevon Giochen Benedetg Venzin en sia lavur «La Val Medel» comparida da sias uras en las «Annalas».

Dagl onn 1655 enneu, sesanfla era in sboz della emprema brev parvenda egl archiv parochial a Platta, oz numnau «Urbari».

Remarcaj ein aunc ils dus zenns pigns della parochiala che portan l'annada 1512 ed il grond quella de 1687.

Cun caschun della renovaziun della baselgia e l'urgenta sondaziun dil fundament de quella, muort la humiditad, ein aunc vegnidas promovidas sequentas excavaziuns. Quellas dil postument dil chor ein gia menzionadas pli baul. Da vart seniastra della baselgia oz existenta, da miez engiu de quella, ei vegniu discuvretg in grond diember de fossas de carschi. Quella part santeri tunscheva tochen tier il hodiern carnèr. Schebein ils defuncts vegnevan tschentai en fossa, mirond encunter miezdi ni mesanotg, han ins buca saviu decider definitiv. Ina dislocaziun dil santeri vegn ad esser stada, a caschun dell'ingrondaziun dils anno 1744, nunevitabla.

Egl intern della nav, ual avon ch'ascender si el chor, ein duas fossas vegnidas discuvretgas, ina dretg ed ina seniester dil corridor. La fossa seniastra era cuvretga cun ina platta, sin la quala sesanfla ina dedicaziun al defunct. L'otra ei d'ina personalitad nunenconuschenta. In cass tut special ch'ins satrava persunas prominentas aunc da quei temps en baselgia. Sin la platta-

fossa seniester, ornada cun ina gronda crusch enschalprada el crap:

Cau ei seterau il / Revendissim Sign.
Vicari fo (foranensi) Joanes de Capeder.
Staus Vicari 23 onns. / Farer 32 onns. Vegls 56.
Morts igl onn 1762, ils 10 de Jener.
Diaus hagi si olma. / Rugei bia per El.
Vus che l... quei... il.....
(Vus che legis quei Dieus detti il Ruaus?)

(Il suandont ei buca pli legibel en la posiziun sco il monument ei postaus oz oragiudem baselgia, da vart seniastra entrond en quella.)

2. La caplania de Curaglia, 1642

Tras il continuau carschament della populaziun medelina ei la fundaziun d'ina baselgia filiala, alla faria de s. Martin a Platta, daventada acuta. Igl onn 1642 ei la caplutta de Curaglia vegnida promovida tier ina caplania e 1644 approbada dagl uestg Joannes VI, Flugli d'Aspermont. La baselgia ei baghegiada en 3 onns e consecrada ils 7 de Juli (fenadur) 1672 d'uestg Udalricus VI de Mont (de Vella). Ils treis zenns vegls della caplania purtavan las annadas: zenn grond 1815, mesaun senza datum, zenn pign 1668. Dapi il tierz decenni de quest secul posseda Curaglia in tuchiez niev. La caplania posseda treis altars; igl altar grond, in'ovra artistica gotica de grondissima valeta, ils dus altars laterals ein simpel barocs ed ord novissim temps. La baselgia ei stada suttaposta a differentas ingrondaziuns. Duront la pastoraziun de rev. Sur caplon Anton Schmed de Mustér, eis ella igl onn 1902/03 vegnida prolunghida per in ulteriur artg digl arviult. Il pierti avon baselgia ei daventaus completaziun della nav. L'entira baselgia ha da lezzas uras obteniu ina renovaziun completa. Trent'onns ha quella bastau per tschaffar tut ils parochians della caplania era duront il survetsch divin della dumengia. En consequenza dil carschament della populaziun da Val da Crusch enneu, ei la damonda d'ina ulteriura engrondaziun daventada acuta ed igl onn 1944 realisada entras il nunembli-deivel pastur dellas olmas, Sur caplon Gion Batt. Andreoli, medemamein de Mustér, momentan plevon a Falera.

L'ingrondaziun ei quellaga, muort munconza de sulom, daventada sil maun lad. Duas navs lateralas ein vegnidas agiuntadas alla veglia nav principala. Ils mirs dellas varts, en fuorma de gronds artgs, allontanai, laschond amiez fermes pilasters, aschia ch'igl intern della baselgia ha cheutras obteniu in characteratedral.

A caschun della renovaziun ei casualmein aunc vegniu discutretg in imposant fresco vid igl arviult dil chor ord igl onn 1726 d'in artist Rüegg che representa en viv colorit il giuvenessendi. 1924 ei era la vart orientala dil clutgèr, suenter sia restauraziun, vegnida ornada cun in deletgeivel fresco da sogn Cristoffel, creaus dal pictur svizzer Jos. Heimgartner, d'Altdorf. L'ura clutgèr e tuchiez niev dateschan dal medem temps, in'ovra da rev. caplon G. B. Sialm.

3. Las capluttas

Entginas de quellas ein aschi veglias, sche buca aunc pli veglias che las notizias anfladas, concernent la parochiala sura allegada, dall'entschatta d'in cult cristian en nossa vallada. Il datum il pli vegl va anavos sin 1261 ed appartegn al hospezi e caplutta da sogn Gagl, al pei septentrional dil Lucmagn. La caplutta, sco il hospezi audan buca alla pleiv ed ein proprietad della venerabla claustra de Mùstér. De menzionar ei denton ch'ella fuva constrenschida da pagar annualmein alla parvenda dus flurins ad onn (act 1655).

La dedicaziun croda sil di dil num de Maria. Avon tschentanners mava ina processiuon sil di de sogn Gagl, ils 16 d'october, cun plevon ed «Oberkeit» a sogn «Giai», dafertont ch'ils nunparticiponts serimnavan a Platta tier l'adoraziun dil Sontgissim, entochen che la processiuon returnava — sut peina da castitg. (Vegl cudisch de protocols Tom I.)

Il zennet porta l'annada 1583. La vart septentrionala porchascha sur la platta digl altar in vegl fresco, che representa la «sontga Tscheina», da cuort renovaus cun senn e gust.

Sigl ault dil Lucmagn, avon tschentanners seclamava la contrada «Cuolme Val sontga Maria», secatta l'autra secunda veglia caplutta en la val medelina, medemamein posses-

siun della ven. claustra e dedicada a Nossadunna, dacheu il num s. Maria. Ella ei vegnida eregida en siu εμπrem stadium 1374. Il document avon maun plaida il sequent:

«Sta. Maria/Spital — Tenor in document dataus ils 28 de schaner 1374 fondau digl Avat Joannes III de Mustér ord beins della claustra.» Vivon stev'il spital plinengiu sper il Rein, nua ch'ins vesa aunc uss il sulom. Pervia della lavina translocaus nua ch'el stat ussa. — La baselgia hodierna porta l'inscripziun 1577 ed il zenn 1802.

La restauraziun della caplutta els davos decennis ha discuvretg entgens interessants frescos. Seniester digl altar: sogn Placi e sogn Martin, dretg sogn Sigisbert e sogn Benedetg. Sin la vart orientala il giuvnal sogn Gion.

Vinavon plaida il document: «Sogn Carli Boorromeo ei staus leu sur notg, sin siu viadi a Mustér, ei manius sil fein e secuntentaus cun castognas e latg».

La caplutta pagava medemamein, sco tala de sogn «Giai», flurins dus annual alla parvenda.

Ura e mesa sut Sontga Maria secatta aunc ozildi il hospezi de s. Gions. La caplutta ei dedicada a sogn Gion Battista, silla quala fiasta la pleiv mava leu en processiun. Il zenn ei dataus da 1580. Era ella fuva engraviada cun flurins dus annualmein alla parvenda. Il spital fuva in'appartenenza della pleiv. La baselgietta ei els davos decennis vegnida restaurada per prevegnir ad ina totala decadenza, essend sogn Gions buca pli habitau sur onn. Igl altar della caplutta posseda in custeivel maletg d'ieli che representa il patrun baselgia.

Treis quarts ura pli a bass sesanfla igl εμπrem uclaun della val, habitaus sur onn e che posseda aunc ina scola, numnadamein Acla. L'existenta caplutta ei buca zun veglia, mo eregida sil sulom dell'antica ed obteniu igl ingress da vart da mesanotg. L'annada 1849 ei engraviada el mir. Siu altar ei gotics e probablamein staus tschentanners neu altar principal en la baselgia gotica a Platta. Il document plaida: «La caplutta de s. Giachen, baghegiada 1850 e benedida en da sign. Pader Placi Tenner, farrer de quei temps. Leu steva ina caplutta, la quala pagava schon 1655 al farrer in tscheins annual de mo 48 rizzers ed haveva in urbari 1671». Il zenn grond ei culaus 1693, il pign pli tard senza datum.

«Las spesas della caplutta nova muntan sin 970 frs., pagai il bia dalla vischnaunca, senza quintar las lavurs pil material fatgs dalla vischnaunca.»

F u o r n s. «La caplutta ei dedicata en honur de Nossadunna della neiv e consecrada 1683, ils 15 de matg entras Uestg Udalricus VI de Mont (de Vella). La caplutta pagava schon 1658 in tscheins annual de flurins 2 al farer ed haveva in Urbari 1667, nua che vegn neunavon in fundatur, Giachen Giger 1670. Il zenn ei d'anno 1734».

P a r d é. «La caplutta dedicata a sogn Roc, ei consecrada 1592, ils 7 d'uost d'uestg Petrus ils II de Rascher de Zuoz. Dedicaziun, la secunda dumengia d'uost. Il zenn da lezzas uras senza datum. Il niev, cullaus 1889 da Frars Theus de Favugn (Felsberg). Benedius la dumengia dil sogn Rusari da plev. Gieri Ant. Simeon (Annexa amplificada).»

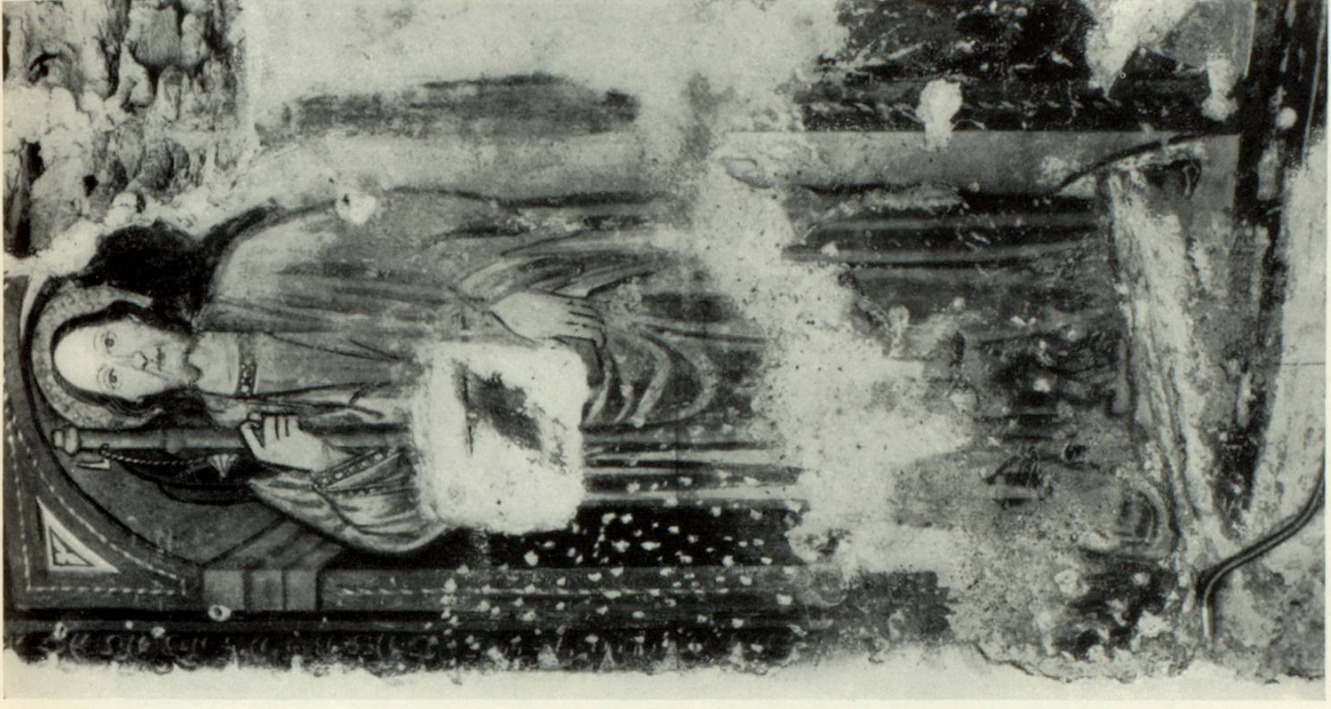
La caplutta ei el davos decenni vegnida restaurada. A caschun della restauraziun ein differents frescos vegni discuvretgs, che representan Nossadunna, il patrun baselgia, sogn Roc, e sin las duas varts liungas ils endisch apostels. L'entira pictura vegn ad eser in'ovra da Hans Ardüser.

Oragiudem la val, nua che quella seslargia tier in vast priel, sesanflan seniester en quel sin la spunda viers Vergera, pign tschancun distanza dalla veglia via romana imperiala, la caplutta de P a l l y, dedicata a sogn Giusep. «Il fundatur duei esser staus in cert Martin de Pally. Il zenn ei dataus 1690. Igl urbari 1730. Era quella ei restaurada e posseda nunimpurtontas picturas».

Ina mesuretta distanza, sin ina collina empau elevada, paradescha la caplutta de M u t s c h n e n g i a, dedicata a sogn Bistgaun. Ella posseda in bellezza altar gothic serrabel e dus maletgs d'ieli de gronda valeta. Sur il portal secatta l'annada 1610. Seniester della porta-baselgia sesanfla ina specia de c a r n è r. Il motiv de quel ei oz aunc buca sclarius. Renovada e restaurada entras Sur G. B. Sialm, gauda ella in renum de renconuschientscha a scadin égl critic.

«La tradiziun orala vul far esser ella il pli vegl sanctuari della val. La brev de Consecraziun era gia 1723, ni enzaconts onns pli baul tras in berschament, ida a piarder. La dedicaziun croda l'emprema dumengia de settember. Ils dus zennets portan il datum: il pign 1728, il grond 1756.»

Sin igl arviult dil chor sepresentan en quater funs sparti ils

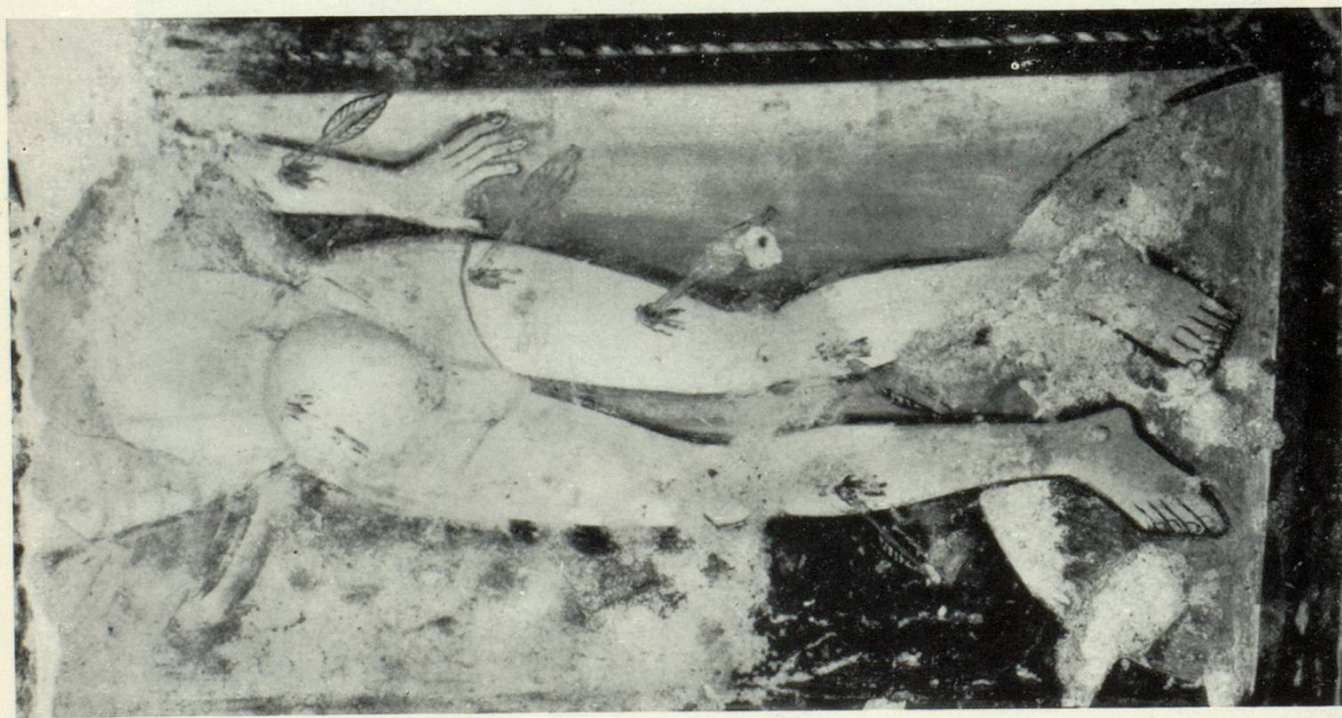
S. Giachen, da Antonio de Tradate
ca. 1510 ella parochiala de Platta
Medel

«Aunghel della posauna» en baselgia
de s. Martin Platta/Medel

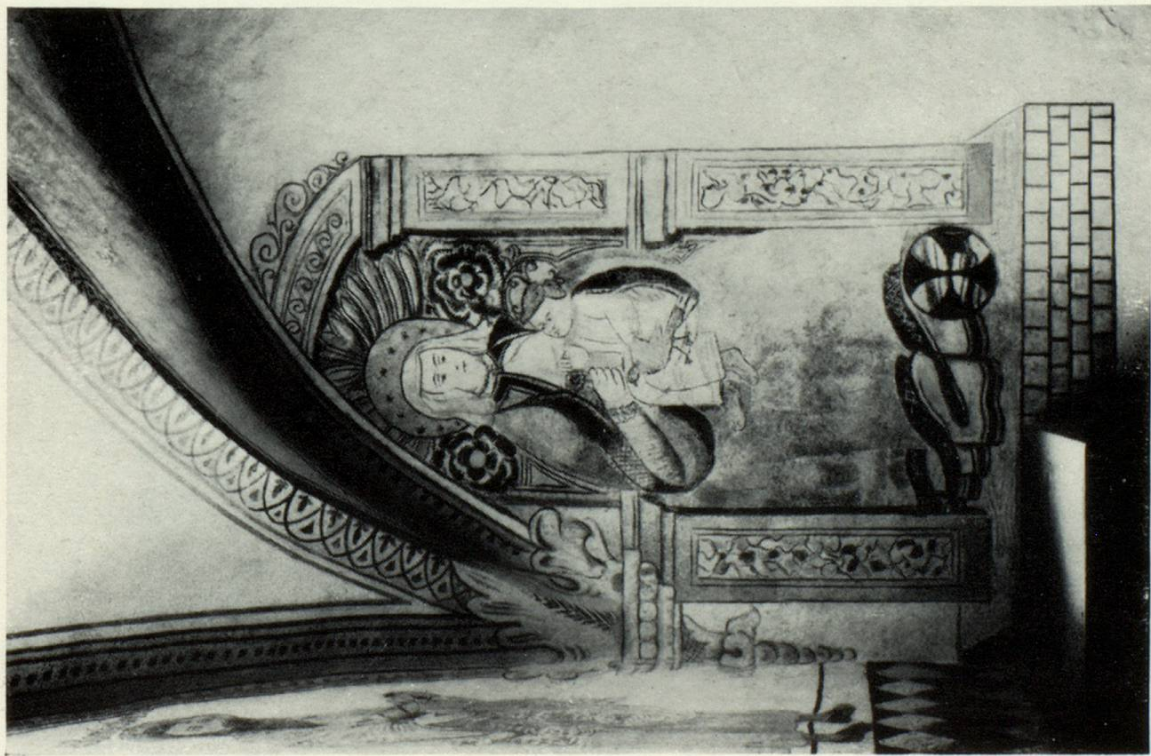

S. Bistgaun, da Antonio de Tredate
(fragment) ella parochiala de Platta
Medel

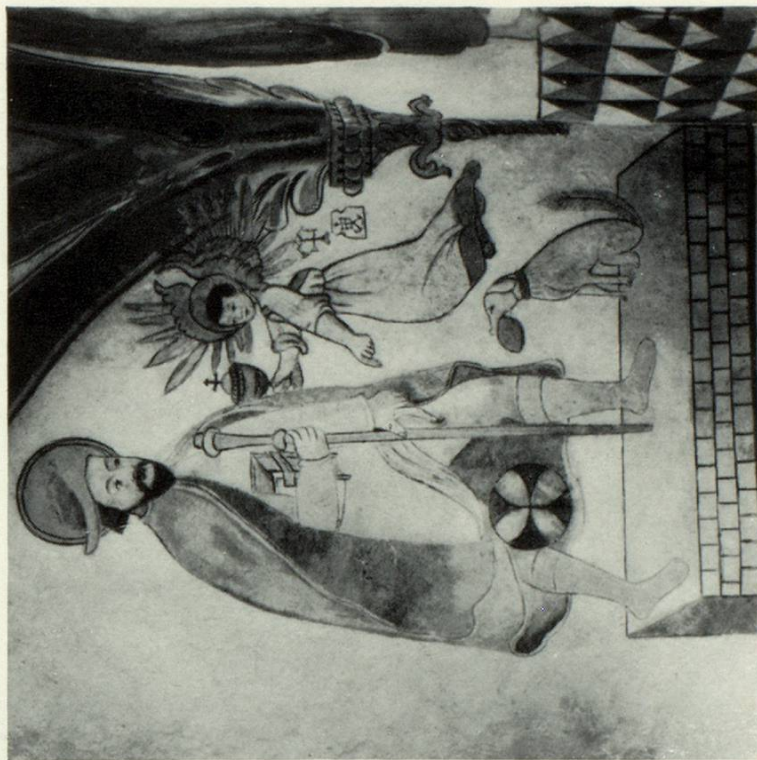

S. Roc cun igl aughel (fragment)
da Antonio de Tradate (1510)

Parde, caplutta de s. Roc. Nossadunna
da Hans Ardüser, entuorn 1692

Parde, caplutta de s. Roc. S. Roc
da Hans Ardüser, entuorn 1692

Emprova ord la preit dils maletgs romanics
Platta/Medel

quater Evangelists. Sin las consolas da mintga vart digl artg dil chor: dretg sogn Roc, seniester sogn Bistgaun. Il cumplet colorit e las conturas dils frescos tradeschan senza dubi igl art da Hans Ardüser. Era ils mirs della nav ein decorai, mo d'in tut au-ter pictur. Tier la restauraziun ha igl artist Xaver Stöckli de Stans, encuretg d'adaptar per la lètga ils maletgs novs en colorit e stil cun quels dil chor ed uniformau empau igl entir interieur della caplutta.

Ual sil nivel de Mutschnengia, strusch ina mes'ura distanza viers la direcziun Mompé-Medel, nua che sesanflava avon tschentaners l'ucliva de Vergera, in pèr tschiens meters dadens ils confins Medel/Mustér, sesanflava pli baul in «oratori u caplut», oz mo pli ruinas. La purgameina notificescha: «Il caplut a Vergera duei ina giuvna (ex voto) haver fatg baghegiar. Ella duei esser stada en prighel dell'innocenza e fatg l'empermisschun, scampada dil prighel, ded ereger cheu in Sontget cun glisch perpetna las sondas, sche Dieus pertgiri ella. Cun lubientscha episcopala ei la glisch translocada a Mutschnengia el caplut u carnèr avon baselgia. Finalmein han ils Commissaris episcopals 1855 lubiu de schar sut ella e far mo ina glisch (?)».

Sin la spunda dretga dil priel secattan aunc duas capluttas. Ina a Soliva. «La caplutta ei dedicata a sogn Pieder en ca-deinas. Il zenn porta il datum 1609. Gia 1658 contribueva ella in tscheins annual al plevon. Siu urbari datescha da 1677. Sur il portal baselgia ei in fresco, che simbolisescha il patrun-baselgia en perschun ed ei reconstruius 1844, ni silmeins lu vegnius renovaus.»

Al pei dil Muraun, osum il multèr de Biscuolm ei sepostada la baselgia de s. Barbara, mo ussa cuminamein de sontga Brida. Il zenn ei dataus cun 1623. Igl urbari medemamein sco a Soliva 1677. Ella fuva medemamein obligada sco las ulteriuras capluttas ad in tscheins annual al plevon. Las duas cheu menizonadas ein restauradas ed ils altars formeschan cun quel de sogn Gions in trio uniformal en lur construcziun e vegliadetgna, essend ch' els possedan empei de statuettas pitorescs maletgs ded ieli sin teila ni sin tabla-lenn. La baselgia de Biscuolm posseda in chor cun ina apsis de mesa-glina, diregida viers miezdi, sco quella ded Acla.*)

*) Sur Biscuolm ha sgr. ing. Albert Lutz publicau da sias uras in stupent studi el Glogn.

Catalog medilensis
da plevons de Platta

Dall'entschatta entochen 1636 selai ei buca s'orientar, essend ils cudischs de batten vegls buca pli avon maun. Tenor ina brev scretta 1803 da Sur camer Geriet, che jeu hai giu caschun de copiar, ein ils sequents stai plevons, entschavend 1636. Remarca fatga da rev. Sur Clau Huonder.

1. Alla fin dil 15. secul ed all'entschatta dil 16avel 149./1502 Johann Spiesegger.
2. 1502/25 Pader Andriu Schmid de Belfort. (Da lu naven buca pli eruibel tenor indicaziuns da plevon Flurin Jagmeth).
- 3a. 1633/36 Gion Capaul (3 onns).
- 3b. 1636/49 Sur Gieri Spescha (13 onns).
4. 1649/57 Sur Chrest Jagmethus (8 onns).
5. 1658/nov. 1671 Sur Adelricus Gontner (14 onns).
Donatus de Cabalzar, vice Parochus 1 meins.
Benedictus Vinzens circiter 1 meins vice Paroch.
6. 1671/1682 Sur Petrus de Cadurisch (11 onns).
Remarca posteriura: «Sut quei farrer ei vegniu teniu a Medel 1675 in capetel general. Sin quei capetel ei: «a Celesissimo Dec. nostro prohibitaesunt sacerdotibus mundinae Illantienses».
7. 1682/88 Sur Ludivicus Jagmet (6 onns).
8. 1688/92 Sur Casparus, Decanus, Jagmet S. Th. D. (4 onns).
9. 1692/95 Doctor Leonhard Baschnonga (13 onns). Ei igl emprem che compara el cudisch de batten vegl, ch'exista aunc. (Preservau sbagls) continuescha ei: «Ei jus daven 1707 da sogn Martin e pia esser vegnius 1694. — Duront la vacatura ha surviu Signur Pader Placi Reutimann, Decan dil venerabel Convent de Mustér.» (interem. 1707).
10. 1708/16 Sur Jacobus Schmid S. Th. D. (8 onns) «Sto esser en fevrè, ed jus daven 1716 en Juli. Duront la vacatura de 2 meins e surviu dil Caplon de Rungs e de Rev. Pader Adelfonsus de Curtins.»
11. 1716, sept. Pader Benedetg Simeon dil Convent de Mustér tochen 1717 da sogn Gion. —

12. 1717/23 da sogn Gieri: Sur Otto Caveng (5 onns) tochen ils 18 d'avrel 1723.
13. 1723/30, la vigelgia de sogn Marc (7 onns), Sur Flurin Jagmett, ch'era staus in onn caplon, banduna da sogn Gieri la pleiv.
14. 1730/62, ils 11 d'avrel, Sur vicari Gion Capeder de Mutschnengia, naschius 1705 ils 16 de mars, ei morts cheu ils 10 de Schenè. Sut el ei la baselgia de s. Martin creschentada 1744. Circa 32 onns. (Vide remarca sura — satraus en baselgia, tabla memorativa). —
15. 1762/79 Sur Placi Genelin (17 onns). Staus caplon 18 onns e bandunau la prebenda da sogn Gieri 1779.
16. 1779/1814 da sogn Gieri: Sur Samer Gion Antoni Gieriet nativs da Tujetsch, tochen 1814 de sogn Gieri en tut 35 onns. Suenter caplon a Curaglia 2 onns. Suenter ius 1816, caplon a Sedrun e morts leu 1820 Juni. Legau leu alla caplania flurins 437 e 40 Krüzers. Alla spenda . . . .
17. 1814/17 (ils 20 de matg) Sur Gieri Huonder de Mustér, vegnius prius si per farer. — Era staus caplon a Curaglia, avon farer a Sur. Alla fin de mars ni all'entschatta d'avrel ius naven, «davend farer a Ruschein, nua ch'el ei morts.»
18. 1817/40 (ils 19 de Januar) ei Sur Mathias Capeder, nativs da Curaglia, prius si per farrer e staus tochen 1840 da sogn Gieri per 23 onns. Suenter privatisaus a Curaglia tochen 1850 da sogn Martin, lu ius a Sumvitg caplon e morts leu 1854 ils 16 de matg.
19. 1840/42 (vide medemamein protocols de vischnaunca sut medem datum Tom. I., priu si ils 20 d'avrel): Segner Pader Baseli, nativs da Mustér, conventual tochen 1842 da sogn Gieri ni matg. — Jus en claustra. — Vegnius farrer a Mustér. — Turnaus en claustra — turnaus farrer a Mustér.» Sin sia resignaziun ei suandau:
20. 1842/50 (el matg) Segner Pader Placi Tenner (8 onns), conventual de Mustér. Staus caplon 2 onns a Curaglia, farrer tochen 1850 da sogn Martin e durent la vacatura . . .

21. 1851/75 «... Sun jeu Sur Nicolaus Josef Huonder, nativs de Mustér, vegnius prius si per farrer ed intraus ils 6 de marz. Naschius 1808 ils 4 de Dec. Daventaus Spiritual ils 30 d'uost 1835. Ils 16 de Nov. 1835 tochen 1837 ils 20 d'uost surviu a Mustér tier Rev. Sign. Pader Beat Ludescher sco agid ed jus lu el Lichtenstein a BERNI sco Vicari tier segner farrer Schaedler tochen la fin de nov. 1838. Vegnius lu Caplon a Domat tochen all'entschatta d'october 1839 e vegnius lu farrer a Siat tochen 1851, ils 5 de Marz.» — El ei morts sco farrer de Medel ils 22 d'avrel 1875.
22. 1875/1909 «1875 (ils 17 de Matg) Sundel jeu Sur Gieri Ant. Simeon, nativs da Lontsch vegnius legius ora per Farrer ed intraus ils 27 d'Uost 1875. Naschius 1849 ils 16 de December, vegnius ordinaus spiritual ils 10 d'Uost 1873. Dal October ils 10 1874 entochen igl Uost staus Moderator e professor de Mustér. Staus Camer dil Capetel ed elegius Canoni igl onn 1909, bandunond igl Uost suenter 34 onns la pleiv de Medel, sorprendend quella de Brinzeuls» — e morts 1913, satraus a Lantsch.
23. 1909/28. Sur Thumaisch Gius. Berther, Dieni-Tujetsch, plevon a Surrein, Vignogn, Platta e morts a Camischolas, satraus a Sedrun.
24. 1928/47 Sur Rest Gieri Riedi de Sursaissa, staus plevon a Tersnaus, Samagnun (Samnaun), Platta.
25. 1947/50 Sur Gallus Demont de Vella, staus plevon a Platta ed a Sevgein.
26. 1950/56 Sur Baseli Albin de Mustér, staus plevon a Camuns, Platta e momentan caplon a Rueras.
27. 1956/— Sur Carli Huonder, de Segnas/Mustér. Staus beneficiat a Cuera, plevon a Siat ed ussa Parochus loci medilensis.